

A Comparative Analysis of the Constitutional Test for Citizenship Acquisition in the Islamic Republic of Iran, the United States, and Canada

Mohammad Jalali^{1}, Javid Rostami²*

1. Assistant Professor, Department of Public Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

*Corresponding Author: Email: m_jalali@sbu.ac.ir

2. PhD Student in Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: jr22khordad@gmail.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/jlr.2022.360367.2176

Received:
3 September 2022

Accepted:
26 November 2022

Published:
4 April 2025

A B S T R A C T

Nationality has been described as a legal-political relationship between citizens and the government. This nationality is transferred more than other ways else by birth compulsorily. However, the wide range of asylum and migration across a country's geographical borders has led people of different nationalities to apply for new citizenship. But in order to obtain new citizenship, governments, based on the related higher policies, set the minimum conditions and criteria for obtaining citizenship, and finally, in the process that is known in the world today as "the Citizenship Test" or " the Nationality Test", Acquisition of these conditions is examined individually. The Islamic Republic of Iran has been facing asylum and migration from neighboring countries, especially Afghanistan, Iraq and Pakistan, for nearly 50 years. The guests who are present for approximately

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

half a century and we deal with the third generation of this group of people in society. Conditions are also defined for granting Iranian citizenship to foreign nationals residing in Iran, and finally the degree of integration and knowledge of these individuals towards Iranian society is measured in a process called "the constitutional test". In this article, we have tried to analyze and evaluate the constitutional test with a critical approach, will follow by suggestions based on the results of the comparative evaluation with the citizenship test system in the United States and Canada.

Keywords: Nationality Test, Foreigners, Refugees, Iranian Nationality, Immigration.

Excerpted from the M.A. dissertation entitled "Legal Approach of Islamic Republic of Iran to Naturalization of Refugees and Immigrants", Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Funding:

The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mohammad Jalali: Conceptualization, Methodology, Validation, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project Administration.

Javid Rostami: Conceptualization, Methodology, Formal Analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Visualization.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Jalali, Mohammad & Javid Rostami. "A Comparative Analysis of the Constitutional Test for Citizenship Acquisition in the Islamic Republic of Iran, the United States, and Canada". *Journal of Legal Research*, 24, no. 61 (April 4, 2025), 293-324.

Extended Abstract

Every person in any geographical territory lives under the power of one of the established governments (Exception is the challenge of statelessness indeed); The relationship of this person can be the type of relationship of a diplomat, a foreign immigrant, a refugee, etc. But the most complete type of this relationship, which draws the largest amount of rights and responsibilities for the government and for the individuals, is the relationship between the government and the citizen, which is also known as "citizenship" today. Nationality has been described as a legal-political relationship between citizens and the government. This nationality is transferred more than other ways else by birth compulsorily.

The category of granting citizenship is actually divided into two categories: original (attributed) and acquired citizenship, the first one refers to the citizenship that is given to every child as soon as it is born, which is the result of the principle of soil or blood, and the second category is returned to a state where citizenship is obtained by the individual upon his request and with the approval of the authorities. On the other hand, acquisition of citizenship by acquisition is also possible in three ways, which can happen as a result of the individual's request, marriage, or due to special laws.

The world's competition on the human power led to a situation in which developed countries are trying to attract human resource from developing countries and the productive and profitable benefits of attracting foreign elites and skilled workers. On the other hand, the wide range of asylum seekers and migrants from different nationalities of developing countries seek to apply for new citizenship of the developed countries for various reasons, e.g. economic, political, natural disaster, etc. The result is ascertained; The situation caused developed countries, design a systematic, legal and disciplined mechanisms for granting citizenship to applicants.

The governments, while laying the foundation of a coherent legal system and in accordance with the country's macro policies in the field of human resources, also specify and establish the clear conditions, as well as the necessary ground to achieve these conditions. This system of qualifying individuals is often known as the "citizenship test", Where the conditions and characteristics of suitable people for the final integration in the host society are tested. In other words, in order to obtain new citizenship, governments, based on the related higher policies, set the minimum conditions and criteria for obtaining citizenship, and finally, in the process that is known in the world today as "Citizenship Test" or "Nationality Test", Acquisition of these conditions is examined individually.

Islamic Republic of Iran has been facing asylum and migration from

neighboring countries, especially Afghanistan, Iraq and Pakistan, for nearly 50 years. The guests who are present for approximately half a century and we deal with the third generation of this group of people in society. Conditions are also defined for granting Iranian citizenship to foreign nationals residing in Iran, and finally the degree of integration and knowledge of these individuals towards Iranian society is measured in a process called "constitutional test".

The issue of citizenship in Iran is definitely one of the issues that has been neglected at the level of macro-politics, as well as the level of laws and structures, and even at downstream areas, such as attitude of government officers. As you will see, we will illustrate the face that how much the gap in the laws is noticeable. The citizenship test in all countries of the world is a necessary thing to measure the level of integration of a person in the host society; However, in the standard mode, this test should take place after a calculated and progressive process of integration in the host society and learning the culture, language and legal-political and social principles of that country; However, the constitution test does not have a specific legal basis in Iran. It is not even clear what the content of this test is going to be, and as you will see, the continuous follow-up of the authors in this field has not been successful.

In the present research, we will first talk about the necessity of such a system, and then we will examine the models in the world regarding the citizenship test, and finally, Iran's legal system will be examined in measuring the level of readiness of a person for legal integration in the Iranian society. And by identifying the challenges and solutions, we will provide suggestions based on what we have learned from the comparative approach.

بررسی تطبیقی آزمون قانون اساسی برای اخذ تابعیت در جمهوری اسلامی ایران، ایالات متحده و کانادا

محمد جلالی^{۱*}، جاوید رستمی^۲

۱. استادیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

*نویسنده مسؤل: m_jalali@sbu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

jr22khordad@gmail.com

چکیده:

تابعیت به‌عنوان یک رابطه حقوقی - سیاسی میان شهروندان و دولت ترسیم شده است. این تابعیت بیش از هر چیزی بر اساس تولد و به‌صورت اجباری منتقل می‌گردد. با این حال طیف گسترده پناهندگی و مهاجرت واری مرزهای جغرافیایی یک کشور سبب شده تا افراد با ملیت‌های گوناگون تقاضای اخذ تابعیت جدید را بدهند؛ اما برای اخذ تابعیت جدید، دولت‌ها بر اساس سیاست‌گذاری‌های کلانی که در این حوزه وجود دارد، شرایطی برای اخذ تابعیت وضع نموده و در نهایت طی فرایندی که امروزه در برخی کشورهای جهان به «آزمون تابعیت» یا «آزمون شهروندی» شهره است، میزان کسب این شرایط را در فرد محک می‌زنند. ایران نزدیک به ۵۰ سال است که با مسئله پناهندگی و مهاجرت از سرزمین‌های مجاور به‌خصوص افغانستان، عراق و پاکستان مواجه بوده است. میهمانانی که در ایران حضور دارند نزدیک به نیم قرن سابقه مهاجرت و پناهندگی را ثبت نموده و ما با نسل سوم این دسته از افراد در جامعه برخورد می‌کنیم. برای اعطای

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد [نشریه](#) مراجعه کنید.

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/jlr.2022.360367.2176

تاریخ دریافت:

۱۲ شهریور ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۵ آذر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۵ فروردین ۱۴۰۴

تابعیت ایرانی به اتباع خارجی ساکن ایران نیز شرایطی تعریف شده و در نهایت میزان ادغام و دانش این افراد نسبت به جامعه ایرانی در فرایندی با نام «آزمون قانون اساسی» سنجیده می‌شود. پس از تثبیت قدرت طالبان در افغانستان و آغاز موج جدید پناهجویی در کشور ایران، اهمیت این مسئله افزایش چشمگیری یافته است. در این مقاله سعی شده تا با رویکردی انتقادی آزمون قانون اساسی مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته و سپس با نتایج حاصل از ارزیابی تطبیقی با سیستم آزمون تابعیت در دو کشور ایالات متحده و کانادا، پیشنهادهایی در این زمینه ارائه گردد.

کلیدواژه‌ها:

آزمون تابعیت، بیگانگان، پناهنده، تابعیت ایرانی، مهاجرت.

برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «تحلیل و ارزیابی رویکرد حقوقی جمهوری اسلامی ایران در اعطای تابعیت به پناهندگان و مهاجرین»، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

محمد جلالی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.
جاوید رستمی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، تصویرسازی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

جلالی، محمد و جاوید رستمی. «بررسی تطبیقی آزمون قانون اساسی برای اخذ تابعیت در جمهوری اسلامی ایران، ایالات متحده و کانادا». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۴، ش. ۶۱ (۱۵ فروردین ۱۴۰۴)، ۲۹۳-۳۲۴.

مقدمه

هر فرد در هر قلمروی جغرافیایی که سکنی گزیند، تحت اراده یکی از دولت‌های شکل گرفته قرار دارد؛ رابطه این فرد می‌تواند از نوع رابطه یک دیپلمات، یک تبعه خارجی مهاجر، یک پناهنده و ... باشد؛ اما کامل‌ترین نوع این رابطه که بیشترین حجم حقوق و مسئولیت را هم‌زمان برای دولت و برای فرد ترسیم می‌نماید، رابطه میان دولت و شهروند است که امروزه با نام «تابعیت»^۱ نیز شناخته می‌شود. مقوله اعطای تابعیت عملاً در دو دسته تابعیت اصلی (انتسابی) و اکتسابی جای می‌گیرد که اولی به تابعیتی اشاره دارد که به هر طفلی به‌محض تولد، بار می‌شود که در نتیجه اصل خاک^۲ یا خون^۳ پدید آمده است^۴ و دسته دوم نیز به حالتی باز می‌گردد که با تقاضای فرد و موافقت مسئولین امر، تابعیتی توسط آن فرد کسب می‌شود.^۵

از طرفی تحصیل تابعیت^۶ به‌صورت اکتسابی نیز به سه صورت امکان‌پذیر است که می‌تواند در اثر تقاضای فرد، ازدواج یا به‌موجب قوانین خاص وقوع پیدا کند.^۷ امروزه رشد روند پناهندگی و مهاجرت از یک سو و نیاز کشورهای توسعه‌یافته و صنعتی به جذب نیروی انسانی از سایر کشورهای درحال توسعه و مزایای پربازده و سودآور جذب نخبگان و نیروهای ماهر خارجی از سوی دیگر سبب شده تا کشورهای توسعه‌یافته درصدد طراحی یک نظام سامان‌مند، قانونمند و منضبط برای اعطای تابعیت به متقاضیان برآیند.

با این اوصاف دولت‌ها ضمن پی‌ریزی یک نظام حقوقی منسجم و منطبق بر سیاست‌گذاری‌های کلان کشور در حوزه نیروی انسانی، در صورت وجود داشتن شرایطی خاص و شفاف، زمینه لازم را برای احراز این شرایط نیز تثبیت می‌نمایند. این نظام احراز شرایط در افراد اغلب در قالب «آزمون تابعیت» شناخته می‌شود. جایی که شرایط و ویژگی‌های افراد مناسب برای ادغام نهایی در جامعه میزبان محک می‌خورد.

1. Nationality

2. Jus soli

3. Jus sanguinis

۴. اصل خاک مربوط به تابعیتی است که طفل در اثر تولد در قلمرو دولتی آن را کسب می‌کند و اصل خون مربوط به تابعیت والدین یک طفل است. برای مطالعه بیشتر نک: بهشید ارفع‌نیا، حقوق بین‌الملل خصوصی، جلد اول، چاپ سوم (تهران: انتشارات بهتاب، ۱۳۸۹).

۵. محمد نصیری، حقوق بین‌الملل خصوصی، چاپ بیست و نهم (تهران، انتشارات آگه، ۱۳۹۳)، ۳۱.

6. Naturalization

۷. بهشید ارفع‌نیا، «ازدواج و تابعیت»، مجله حقوق زنان، ۲(۱۳۷۷)، ۸.

در تحقیق حاضر ابتدا در باب چرایی لزوم وجود چنین نظامی سخن خواهیم گفت و سپس الگوهای مطرح در جهان را در مورد آزمون تابعیت بررسی می‌کنیم و در نهایت نظام حقوقی ایران را در سنجش میزان آمادگی فرد برای ادغام حقوقی در جامعه ایرانی مورد مذاقه قرار داده و با شناسایی چالش‌ها و راهکارها، پیشنهادهایی را بر اساس آنچه از رویکرد تطبیقی آموخته‌ایم، ارائه خواهیم داد.

۱- لزوم وجود آزمون تابعیت

اعطای تابعیت نیاز به پیش شرط‌ها و ویژگی‌هایی دارد که هر فردی باید اثبات کند که آنها را داراست. در کنار وجود شاخص‌های قابل اندازه‌گیری و شفاف بر مبنای قانون که به صورت عمومی و رسمی منتشر شده باشد، مسئله دیگر مربوط به چگونگی سنجش این شاخص‌ها و معیارهاست. کشورهای توسعه‌یافته در کنار معیارهای کاملاً کیفی مانند مدت‌زمان اقامت، عدم سوء‌پیشینه و ... برای اندازه‌گیری میزان تلفیق و ادغام فرد در جامعه میزبان به روشی متوسل شده‌اند که تحت عنوان «آزمون تابعیت»، «آزمون قانون اساسی» و یا عناوین مشابه معرفی می‌گردد.

آزمون تابعیت معمولاً به صورتی تنظیم می‌شود تا بتواند دو شاخص بسیار مهم را در افراد اندازه‌گیری کند. میزان ادغام^۸ فرد در جامعه میزبان و همچنین دارا بودن شرایط قانونی برای اخذ تابعیت در نظر گرفته‌شده دو شاخص‌های هستند که به صورت مختصر بدان می‌پردازیم.

۱-۱- ادغام

در مورد مفهوم ادغام، اختلاف نظر زیادی در تعریف آن وجود دارد؛ به نوعی که برخی اندیشمندان از تعریف آن سر باز زده و به نوعی این مفهوم را بدیهه‌انگاری نموده‌اند.^۹ در یک نگاه کاملاً موسع، ادغام روندی است که در طی آن، تازه‌واردها یا اقلیت‌ها در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی یا هویتی جامعه جدید یا اکثریت ادغام می‌شوند.^{۱۰} برخی دیگر با مضیق کردن این تعریف «یک فرایند هم‌گرایی و همجوشی» را لازم دانسته‌اند.^{۱۱}

تعریفی که به‌طور مشخص در اسناد کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد مورد استناد

8. Local Integration

9. Jeff Crisp, "The Local Integration and Local Settlement of Refugees: a conceptual and historical analysis", *New Issues in Refugee Research, Working Paper*, 102(2004), 37.

10. Richard Alba and Victor Nee, "Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration", *International Migration Review*, 31, 4(1997), 31.

11. Robert E. Park and Ernest Burgess, *Introduction to the Science of Sociology* (Chicago: University of Chicago Press, 2016), 735.

قرار می‌گیرد به محصول نهایی فرایند چندوجهی و ادامه‌داری اشاره دارد که طی آن پناهندگان بدون اینکه هویت اصلی خود را حذف کنند، با جامعه میزبان انطباق می‌یابند. پناهندگان، جامعه میزبان و همچنین نهادهای عمومی سه عنصر کلیدی در این فرایند و محصول آن محسوب می‌شوند.^{۱۲} این تعریف در حقیقت قابل تعمیم به مهاجرین و به‌طور کلی کلیه اتباع خارجی ساکن کشور بیگانه است و بدین ترتیب مورد استناد ما در این مقاله قرار خواهد گرفت.

بر اساس مواد ۶، ۷ و ۸ سند منتشر شده در چهارمین نشست مشاوره جهانی در مورد حمایت بین‌المللی - سند پیش‌گفته - ادغام در حقیقت به سه بخش مجزا، مشخص و در عین حال به هم مرتبط تقسیم می‌شود: ادغام اقتصادی، ادغام اجتماعی - فرهنگی و ادغام حقوقی. مورد اخیر به فرایندی حقوقی اشاره دارد که طی آن پناهندگان به‌مرور از حق‌ها و آزادی‌های بیشتری برخوردار می‌شوند و با گذشت زمان، این فرایند در شرایط ایدئال باید به حقوق اقامت دائم و در بعضی موارد به اعطای تابعیت و شهروندی در کشور میزبان منجر شود. بدیهی است که ادغام اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی پیش‌شرط ادغام حقوقی و در معنای غائی آن اعطای تابعیت است و بنابراین ادغام فرد در جامعه میزبان از جهت تمام جنبه‌ها در آزمون تابعیت سنجیده می‌شود.

۱-۲- شرایط اعطای تابعیت

دولت‌ها همواره برای اعطای تابعیت به اتباع خارجی که متقاضی اخذ تابعیت کشور میزبان هستند، شرایط، شاخصه‌ها و معیارهایی را بر اساس اراده قانون‌گذار اعلام می‌دارند و متعاقب آن رویه‌هایی نیز در این زمینه وضع می‌شود؛ بنابراین بدیهی است که کم‌وکیف این شرایط و معیارها باید با دقت، زیر خط سیر سیاست‌های کلی و معطوف به هدف‌گذاری‌های ملی وضع شود. به‌طور نمونه در کشور انگلیس اصولاً تمرکز اصلی بر جذب مهاجرین با مهارت بالا بوده است. به‌تازگی نیز در برنامه جدید مهاجرتی، دولت انگلیس طرح موسوم به «افراد با استعداد بالا» و «باهوش‌ترین و بهترین» افراد را در سال‌های اولیه شغلی‌شان جذب می‌کند. این طرح در دسترس فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های برتر غیر بریتانیایی^{۱۳} قرار خواهد گرفت که در پنج سال گذشته فارغ‌التحصیل شده‌اند. بر اساس این طرح، فارغ‌التحصیلان بدون توجه به محل تولدشان واجد شرایط خواهند بود و برای درخواست دادن نیازی به پیشنهاد شغلی

12. UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), "Global Consultations on International Protection/ Third Track: Local Integration", 25 April 2002, Para 6.

۱۳. برای دیدن لیست دانشگاه‌های منتخب نک:

"High Potential Individual visa: global universities list 2021", Last visit: 12 August 2022. Available at: www.gov.uk

به‌عنوان پیش‌شرط نخواهند داشت.^{۱۴}

در کشور اسرائیل، بخش مهمی از رژیم حقوقی مهاجرتی این کشور در حقیقت به‌مثابه فراخوانی برای یهودیان سراسر جهان بوده است.^{۱۵} کانادا، استرالیا و آمریکا به‌عنوان کشورهای تشنه نیروی کار و منابع انسانی پویا، برنامه‌های مهاجرتی جامعی دارند.

البته این سیاست‌گذاری تنها مربوط به کشورهای مهاجرپذیر نیست. بلکه کشورهای توسعه‌یافته‌ای همچون ژاپن^{۱۶} و چین^{۱۷} بنا بر سیاست‌های کلان خود، شرایط بسیار سختی را برای اعطای تابعیت دارند، طوری که عملاً راه باریکه بسیار کوچکی برای اعطای تابعیت به مهاجرین در موارد بسیار خاص ایجاد نموده‌اند.

شرایط اعطای تابعیت در ایران در ماده ۹۷۹ قانون مدنی بدین ترتیب ذکر شده است:

اشخاصی که دارای شرایط ذیل باشند می‌توانند تابعیت ایران را تحصیل کنند:

۱- به سن هجده سال تمام رسیده باشند؛

۲- پنج سال اعم از متوالی یا متناوب در ایران ساکن بوده باشند؛^{۱۸}

۳- فراری از خدمت نظامی نباشند؛

۴- در هیچ مملکتی به جنحه مهم یا جنایت غیرسیاسی محکوم نشده باشند.

بحث در مورد شرایط اعطای تابعیت در حوصله این بحث نمی‌گنجد و الا سخن در این باب بسیار

است.^{۱۹} با این اوصاف، آزمون تابعیت یا قانون اساسی در برخی کشورها برای سنجش میزان ادغام افراد

14. BBC, World's top graduates get new UK visa option, 30 May 2022, UK: BBC, available at: World's top graduates get new UK visa option - BBC News [Last visit: 12 August 2022].

۱۵. برای اطلاعات بیشتر نک:

Yossi Harpaz and Ben Herzog, Report On Citizenship Law: Israel, European University Institute, Robert Schuman Center for advance studies, Country Report 2018, June 2018; D. Hacoen, "The Law of Return as an Embodiment of the Link between Israel and the Jews of the Diaspora", *Journal of Israeli History*, 19, 1(1998), 61-89.

۱۶. برای اطلاعات بیشتر نک:

Atsushi Kondo, "Report On Citizenship Law: Japan, European University Institute", Robert Schuman Center for advance studies, Country Report 2016, October 2016; Erin Aeran Chung, *Immigration and citizenship in Japan* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010)

۱۷. برای اطلاعات بیشتر نک:

Tung-Pi Chen, "The Nationality Law of the People's Republic of China and the Overseas Chinese in Hong Kong, Macau and Southeast Asia", *Journal of International and Comparative Law*, 5, 2(1984), 281-335.

۱۸. در مورد فقره‌ی دوم این ماده مدت اقامت در خارجه برای خدمت دولت ایران در حکم اقامت در خاک ایران است.

۱۹. برای اطلاعات بیشتر نک: ستار عزیزی و بیژن حاجی عزیزی، تابعیت در حقوق ایران و بین‌الملل (همدان: انتشارات

در جامعه میزبان و همچنین ارزیابی وجود شرایط در فرد متقاضی طراحی شده است که در بخش‌های بعدی بدان می‌پردازیم. مسئله حائز اهمیت آن است که کم‌وکیف آزمون تابعیت باید در راستای سنجش وجود شرایط اخذ تابعیت در فرد متقاضی و در نتیجه معطوف به سیاست‌های کلان کشور پی‌ریزی گردد.

۲- بررسی الگوهای مطرح جهانی در زمینه آزمون تابعیت

اثرات منفی که می‌توانست در پی حضور گسترده بیگانگان در خاک کشورهای توسعه‌یافته که تشنه جذب منابع انسانی بیشتر و بیشتر بودند، حاصل گردد، سبب شد تا علاوه بر وضع ضوابط و استانداردهای دقیق، شفاف و قاعده‌مند، روش‌های باکیفیتی نیز برای محک متقاضیان واجد شرایط وضع گردد. آمریکا و کانادا، دو کشور پیشرو در این حوزه هستند که در ادامه به بررسی این سنگ محک در آنها خواهیم پرداخت.

۲-۱- بررسی موردی ایالات متحده آمریکا

سازکار تثبیت‌شده قدرت در ایالات متحده سبب شده است تا قوه مجریه اختیارات گسترده‌ای در زمینه مقررگذاری و به‌طور کلی تعیین رویه‌ها و سازکارهای اداری داشته باشد؛ در حقیقت این ویژگی نظام حقوقی آمریکا به دلیل غلبه یک رژیم ریاستی تمام‌عیار، تخصصی بودن امور اداری و همچنین نظام فدراتیو حکمرانی است. موضوع مهاجرت و تابعیت نیز از این قضیه مستثنا نیست و در نتیجه بسیاری از مسائل مربوط به آزمون و مصاحبه تابعیت چنانچه گفته خواهد شد در دستورالعمل صادرشده از سوی دولت فدرال تعیین تکلیف گردیده است.

اما حتی در این چنین نظام حقوقی نیز تمام مصوبات دولتی قابل ارجاع و اتصال به قانونی است که توسط پارلمان این کشور به تصویب رسیده است. بر اساس ماده ۳۱۲ قانون مهاجرت و تابعیت^{۲۰} «هیچ فردی نمی‌تواند بدون اثبات موارد ذیل‌الذکر به تابعیت ایالات متحده دربیاید مگر به‌موجب استثنائات مطروحه در بندهای بعدی این ماده: ۱- فهم زبان انگلیسی، شامل توانایی خواندن، نوشتن و صحبت کردن کلماتی که برای استفاده روزمره مورد نیاز است»؛ اما قانون‌گذار حتی به همین نقطه هم بسنده نمی‌کند و سعی دارد با شفاف‌سازی هرچه بیشتر شرط یادگیری زبان توسط نامزد دریافت شهروندی آمریکا در حقیقت مسیر هرگونه خودتفسیری و افسارگسیختگی اختیارات مقامات اجرایی را سد نماید.

دانشگاه بوعلی سینا، ۱۳۹۰).

20. Immigration and Nationality Act (INA 312(a)(1))

بدین ترتیب که در ادامه همین ماده قانونی آمده است: «شرط مقررشده در این پاراگراف که مربوط به توانایی خواندن و نوشتن است باید در جایی برآورده شود که: فرد درخواست‌دهنده می‌تواند کلمات و عبارات ساده را تا آخر بخواند یا بنویسد، یک آزمون معقول باید از سواد وی گرفته شود و در نهایت اینکه شرایط اضافه یا غیرمعقولی نباید بر فرد درخواست‌دهنده بار شود.»^{۲۱} پر واضح است که قانون‌گذار حساسیت خود را نسبت به آزادی عمل افسران مهاجرتی در ارزیابی دانش زبان فرد متقاضی ابراز نموده است.^{۲۱}

شرط دوم هم مقرر داشته است که «دانش و فهم از بنیادهای تاریخ و اصول و شکل حکومت در ایالات متحده [وجود داشته باشد].»^{۲۲}

طبعاً رویه‌های جزئی‌تر در آیین‌نامه فدرال^{۲۳} آمده است. چنانکه خواهید دید دستورالعمل دولتی منتشرشده به‌قدری استادانه تنظیم شده که ضمن شفافیت کاملاً در شرایط و رویه‌های موجود، قالب شکل داده‌شده توسط قانون‌گذار را بر هم نریزد و با آن سازگاری داشته باشد.

نظام حقوقی آمریکا اعطای تابعیت خود را منوط به مصاحبه شفاهی نموده است. در مصاحبه شفاهی، مأمور دولتی باید تمام شرایطی که برای فرد متقاضی اخذ تابعیت وجود دارد را یک‌به‌یک بررسی نماید. وی در ابتدای امر فرد متقاضی را سوگند می‌دهد تا با صداقت کامل به سؤالات پاسخ دهد. این مأمور دولتی آزاد است تا هرگونه سؤالی که وی برای احراز شرایط متقاضی نیاز دارد بپرسد. بیوگرافی، سؤالات مربوط به نحوه و مدت‌زمان اقامت، غیبت از قلمروی ایالات متحده، سؤالات مربوط به تاریخ و زبان ایالات متحده، سابقه کیفری و شخصیت اخلاقی فرد متقاضی، میزان دل‌بستگی قلبی به این کشور، عضویت در سازمان‌های گوناگون، میزان تمایل به اعمال قسم وفاداری به ایالات متحده و ... از جمله سؤالاتی هستند که در هنگام مصاحبه پرسیده می‌شوند.^{۲۴}

در عین حال شرط یادگیری زبان انگلیسی^{۲۵} و همچنین دانش و فهم کافی از مبانی تاریخ و شکل حکومت‌داری در ایالات متحده عیناً در مقرر فدرال آمده است.^{۲۶}

21. Ibidem

22. Ibid, INA 312(a)(2)

23. Code of Federal regulation (CFR)

24. U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS), "Chapter 3 - Naturalization Interview", USCIS Policy Manual, Volume 12: Citizenship and Naturalization, Part B: Naturalization Examination, 24 May 2022. Available at: <https://www.uscis.gov/policy-manual/volume-12-part-b-chapter-3>

25. Ordinary Usage

26. U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS), "Chapter 1 - Purpose and Background", USCIS Policy Manual, Volume 12: Citizenship and Naturalization, Part E: English and Civics Testing and

در بخش سؤالات دانش مدنی^{۳۲} (تاریخ و شکل حکومت‌داری) فرد متقاضی باید به ۶ سؤال از ده سؤال مأمور دولتی پاسخ درست دهد، به محض اینکه تعداد پاسخ‌های صحیح به ۶ رسید آن مأمور پرسش را متوقف می‌نماید. این آزمون هم به صورت شفاهی سنجیده می‌شود. هر متقاضی دو بار فرصت دارد تا این آزمون را با موفقیت پیش سر بگذارد.^{۳۸} مجموعه‌ای از صد نمونه سؤال با به‌روزرسانی سالانه در سایت خدمات شهروندی و مهاجرت ایالات متحده آمریکا منتشر می‌شود. این صد نمونه سؤال به زبان انگلیسی، اسپانیول، چینی، کره‌ای، عربی و تاگلوگ^{۳۹} در دسترس همگان قرار دارد.^{۴۰}

در نهایت تصمیم مأمورین دولتی مبنی بر قبول یا رد درخواست اخذ تابعیت باید بر اساس قوانین و مقررات و با ذکر مستندات صورت پذیرد. این مستندات نیز به‌طور شفاف در قانون ذکر شده است:^{۴۱}

۱- قانون مهاجرت و تابعیت به‌عنوان اصلی‌ترین منبع قانونی؛^{۴۲}

۲- مقررات اجرایی حوزه اعطای تابعیت؛^{۴۳}

۳- آرای پیشین قضایی یا شبه‌قضایی که بر اساس صلاحیت این مراجع صادر شده است و در نهایت؛

۴- دستورالعمل راهنمای مرکز خدمات شهروندی و مهاجرت ایالات متحده آمریکا که سیاست‌گذاری و رویه‌گذاری در این حوزه را بر اساس قوانین و مقررات در بردارد.^{۴۴}

استثنائاتی نیز برای معافیت از آزمون زبان وجود دارند. برای مثال داشتن سن بالای ۵۰ سال و حداقل ۲۵ سال اقامت در آمریکا، داشتن سن بالای ۵۵ سال و حداقل ۱۵ سال اقامت در آمریکا، داشتن سن بالای ۶۵ سال و حداقل ۱۰ سال اقامت در آمریکا و همچنین داشتن معافیت معلولیت

Exceptions, 24 May 2022. Available at: <https://www.uscis.gov/policy-manual/volume-12-part-e-chapter-1>; See also: INA 312. See 8 CFR 312.

27. Civic Tests

28. Ibidem

29. Tagalog

30. See: Stephen Moore, "A Strategic U.S. Immigration Policy for the New Economy: Blueprints for an Ideal Legal Immigration Policy", (2001), available at <https://cis.org/Report/Strategic-US-Immigration-Policy-New-Economy>

31. For more information, see also: Tadashi Hanami, "Japanese Policies on the Rights and Benefits Granted to Foreign Workers, Residents, Refugees and Illegals", In *Temporary Workers or Future Citizens? Japanese and U.S. Migration Policies*, ed. M. Weiner and T. Hanami (London: Macmillan Press, 1998), 211-237.

۳۲. برای دسترسی به این دسته از قوانین نک:

Pub. L. 82-414 (June 27, 1952), as amended.

۳۳. برای دسترسی به این دسته از مقررات نک:

Title 8 of the Code of Federal Regulations (8 CFR). Most of the corresponding regulations have been promulgated by legacy INS or USCIS.

34. U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS), "Chapter 3 - Naturalization Interview", Op. Cit.

پزشکی از جمله این استثنائات محسوب می‌شود؛ اما در مورد آزمون دانش مدنی این استثنائات وجود نداشته و متقاضی در صورتی که جزو دسته‌بندی‌های مذکور محسوب گردد می‌تواند از همراهی مترجم / همراه در زمان تقاضای تابعیت بهره‌مند گردد.^{۳۵} یک نکته شایان ذکر آن است که مبنای حقوقی این استثنا بر قانون مصوب پارلمان، قانون مهاجرت و تابعیت استوار است و مقرر دولتی نقشی در ایجاد استثنا ندارد.

تمام قوانین و مقررات پراکنده ایالات متحده که با توجه به پیروی از نظام حقوقی کامن‌لا کاملاً بدیهی است، در دستورالعملی جمع‌آوری گردیده که برای مثال آخرین بازبینی آن ۴ روز قبل از دسترسی نگارنده در سایت اداره مهاجرت و شهروندی ایالات متحده آمریکا منتشر شده بود. حتی همین نشان اینترنتی، منابعی را نیز جهت آمادگی برای آزمون زبان و دانش مدنی در دسترس همگان قرار داده است.^{۳۶} به هر تقدیر چتر قانون مصوب پارلمان بر تمامی مقررات پایین‌دستی گسترده شده است و ترکیب این وضعیت با شفافیت و انطباق با سیاست‌گذاری‌های کلان سبب شده تا آزمون شهروندی در آمریکا به‌عنوان یک سنگ محک کارآمد مطرح شود.

۲-۲- بررسی موردی کانادا

نظام حقوقی کانادا در زمینه اعطای تابعیت، عموماً بر پایه دو قانون مفصل که توسط پارلمان به تصویب رسیده، استوار است: اول قانون شهروندی کانادا (مصوب ۱۹۸۵)^{۳۷} و دوم قانون مهاجرت و حمایت از پناهندگان (مصوب سال ۲۰۰۱).^{۳۸} فرایند با درخواست متقاضی و تسلیم مدارک مورد نیاز برای درخواست تابعیت کانادایی آغاز می‌گردد؛ در ادامه شرکت در آزمون شهروندی را به دنبال دارد که به‌صورت کتبی برگزار شده و در نهایت مصاحبه حضوری و شفاهی نیز با مأمورین دولتی انجام می‌گردد؛ اما شرکت در این آزمون و مصاحبه برای همه متقاضیان الزامی نیست و دسته‌ای از افراد از شرکت در آنها معاف هستند که در جدول ذیل مشاهده می‌کنید.^{۳۹}

35. Immigration and Nationality Act (INA 312(b))

36. U.S. Citizenship and Immigration Services (III). 24 May 2022. Available at: <https://www.uscis.gov/us-citizenship/naturalization-test>

37. Citizenship Act (R.S.C., 1985, c. C-29)

38. Immigration and Refugee Protection Act (S.C. 2001, c. 27)

39. the Minister of Citizenship and Immigration Canada, "Discover Canada, The Rights and Responsibilities of Citizenship", (2012), 1-68. Available at: <https://www.canada.ca/content/dam/ircc/migration/ircc/english/pdf/pub/discover.pdf>

الزام به شرکت در آزمون و مصاحبه شهروندی			
#	شرایط سنی	الزام برای شرکت در آزمون	الزام برای شرکت در مصاحبه
شماره ۱	بزرگسالان بین ۱۸ تا ۵۴ سال	بله	بله
شماره ۲	بزرگسالان ۵۵ سال و بالاتر	خیر	بله
شماره ۳	افراد پایین ۱۸ سال که یکی از والدینشان کانادایی است یا هم‌زمان با والدینشان درخواست می‌دهند.	خیر	خیر
شماره ۴	افراد ۱۴ تا ۱۷ سال که والدین کانادایی نداشته و یا هم‌زمان به والدینشان درخواست نمی‌دهند.	خیر	بله
شماره ۵	افراد زیر ۱۸ سال که والدین کانادایی نداشته و یا هم‌زمان به والدینشان درخواست نمی‌دهند.	خیر	خیر

آزمون شهروندی در عمده موارد به صورت کتبی برگزار می‌گردد، اما به صلاحدید مأمورین ذی صلاح دولتی در شرایط خاصی می‌توان به صورت شفاهی هم آن را برگزار نمود. حتی از دوره رواج همه‌گیری ویروس کوید ۱۹، امکان برگزاری آزمون به صورت برخط نیز فراهم شد و به نظر می‌رسد دولت کانادا همچنان برگزاری آزمون با این روش را در دستور کار دارد.^{۴۰} این آزمون مشتمل بر ۲۰ سؤال تستی است که از حقوق و وظایف اتباع کانادایی، جغرافیا، تاریخ، اقتصاد، حکومت، قوانین و نمادهای این کشور سؤال پرسیده می‌شود و فرد متقاضی باید حداقل به ۱۵ سؤال از ۲۰ سؤال پاسخ صحیح دهد.^{۴۱} منبع این آزمون در کتاب جامعی تحت عنوان «کانادا را کشف کنید - حقوق و مسئولیت‌های شهروندی» گردآوری شده و به صورت عمومی نشر داده می‌شود. حتی سایت رسمی دولت کانادا این کتاب را به صورت آنلاین، دائلود متن، صوتی و همچنین سفارش چاپی در اختیار متقاضیان قرار می‌دهد.^{۴۲}

40. Government of Canada, Date modified: 2022-01-06. Available at: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/canadian-citizenship/become-canadian-citizen/citizenship-test/online.html>

41. For more information, see also: Patrick Ongley and David Pearson, "Post-1945 International Migration: New Zealand, Australia and Canada Compared", *International Migration Review*, 29, 3(1995), 765-793.

42. Government of Canada, 24 May 2022. Available at: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/canadian-citizenship/become-canadian-citizen/citizenship-test/online.html>

محتوای سؤالات در این کتاب گردآوری شده است و شامل موضوعات گوناگونی از جمله اطلاعات کلی در مورد کشور کانادا، حقوق و مسئولیت شهروندان کانادایی، تاریخ کانادا، سیستم انتخاباتی، دستگاه قضا، نمادهای کانادا، اقتصاد و در نهایت جغرافیا و مناطق گوناگون این کشور است. در نهایت هم تعدادی نمونه سؤال در این کتاب تألیف شده و در اختیار متقاضیان قرار گرفته است.^{۴۳}

اگر متقاضی این مرحله را با موفقیت پشت سر بگذارد برای مصاحبه نهایی دعوت شده که متعاقب آن دعوت برای مراسم کسب تابعیت و سوگندنامه خواهد بود. نکته شایان توجه آن است که در آزمون کتبی، آزمون زبان از متقاضیان گرفته نمی‌شود. البته در شرایط عادی افراد باید به زبان فرانسوی یا انگلیسی برای ارتباط با مأمورین دولتی در هنگام مصاحبه، آزمون یا تسلیم مدارک مسلط باشند. در عین حال در مرحله مصاحبه شفاهی با مأمور دولتی در صورتی که متقاضی بین ۱۸ تا ۵۴ سال سن داشته باشد، مهارت مربوط به زبان نیز ارزیابی می‌گردد.^{۴۴} افرادی که در بازه سنی فوق‌الذکر هستند باید به یکی از دو زبان رسمی کشور کانادا یعنی فرانسوی و انگلیسی تسلط داشته باشند. این تسلط بر زبان از سه طریق سنجیده می‌شود: ارائه مدرک آزمون‌های معتبر زبان، در طول مصاحبه و فرایند اخذ تابعیت و تأیید آن توسط مأمورین دولتی که در حقیقت سنجش ضمنی محسوب می‌گردد و در نهایت سؤالات مستقیم مأمور دولتی برای سنجش میزان تسلط بر یکی از دو زبان پیش گفته. بر این اساس فرد متقاضی باید سطح مشخصی از زبان را داشته باشد که مقررات کانادا علاوه بر ارجاع آن به سیستم درجه‌بندی مهارت زبان که در نظام آموزشی این کشور به کار برده می‌شود، چهار معیار نیز برای تمیز و تشخیص این سطح از مهارت معرفی نموده‌اند: ۱- توانایی مشارکت در مکالمه‌های روزانه در مورد مباحث رایج؛ ۲- فهم ساختارها، سؤالات و جهات ساده زبانی؛ ۳- استفاده از گرامر ابتدایی شامل سؤالات و عبارات گوناگون؛ و در نهایت ۴- دانش کافی برای استفاده از کلمات رایج در عبارات، در هنگام پاسخ به پرسش‌ها و معرفی خود؛ بنابراین سنجش میزان دانش فرد از زبان رسمی کانادا داخل در آزمون تابعیت محسوب نمی‌گردد، اما در هر صورت متقاضیان باید به هر نحوی انحراف تسلط خود را بر زبان رسمی کانادا نشان دهند.^{۴۵}

citizenship/corporate/publications-manuals/discover-canada.html

43. Supra note 35, Government of Canada (III)

44. Government of Canada, Date modified: 2020-03-20. Available at: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/canadian-citizenship/become-canadian-citizen/citizenship-test.html>

45. For more information, see also: Anthony Richmond and G. Lakshmana Rao, "Recent Developments in Immigration to Canada and Australia: A Comparative Analysis", *International Journal of Comparative Sociology*, 17, 3-4(1976), 183&193.

نکته حائز اهمیت آن است که در قانون شهروندی کانادا، تنها به لزوم سنجش دانش فرد در مورد یکی از دو زبان رسمی کشور کانادا و همچنین حقوق و مسئولیت شهروندان کانادایی تا همین حد کلی اشاره شده و بخش دوم بند d ماده ۱۷ همین قانون کابینه^{۴۶} را مجاب نموده تا در این مورد مقررگذاری نموده و رویه‌های عملی را از این طریق مشخص کند؛ بنابراین بر خلاف نمونه بررسی‌شده در ایالات متحده، قانون‌گذار کانادایی تلاشی برای محدود کردن اختیارات مقامات دولتی نداشته است. شانس شرکت مجدد در آزمون هم در مقرر دولتی تعیین تکلیف شده است. در صورتی که فرد متقاضی در گذراندن آزمون برای بار اول موفق نشود، اگر شرایط ذکر شده در قانون در متقاضی جمع باشد، ذیل درخواست خود دو بار دیگر فرصت دارد تا امتحان دهد. فاصله هر امتحان نیز ۴ تا ۸ هفته خواهد بود. در صورت عدم موافقت در این سه مرتبه، درخواست اخذ تابعیت رد می‌شود. با این حال عدم موفقیت نسبت به قبولی در امتحان تابعیت موجب منع درخواست دوباره متقاضی نمی‌شود؛ به عبارت دیگر اگر در هر سه مرتبه فرد متقاضی فرصت‌سوزی نماید و درخواستش به کلی رد شود، وی می‌تواند دوباره از اول مراحل درخواست را طی کند.^{۴۷}

یک درس‌گفتار بسیار مهم از نظام حقوقی کانادا آن است که قوانین و مقررات این کشور از پویایی بسیار بالایی برخوردارند. به‌طور مثال در رده قانون‌گذاری پارلمانی، قانون شهروندی کانادا آخرین اصلاحات خود را در ۲۳ نوامبر ۲۰۲۱ از سر گذرانده است که تا زمان نگارش این مقاله، یک فاصله زمانی کمتر از ۱ سال وجود دارد. همچنین از سال ۲۰۰۲ تاکنون این قانون ۲۵ بار توسط مجلس این کشور جراحی شده است؛^{۴۸} این مورد شاید در ایران اصلاً مسبوق به سابقه نبوده که یک قانون تصویب‌شده در طول یک سال سه بار تجربه طرح جزئی در صحن علنی مجلس و در نهایت تغییر مواد یا قسمتی از ماده قانونی را داشته باشد.

قانون مهاجرت و حمایت از پناهندگان هم وضعیت مشابهی را دارد. آخرین اصلاحیه این قانون در تاریخ ۱۳ جولای ۲۰۲۲ به تصویب رسیده است و از زمان تصویب تاکنون ۴۲ بار تغییر یافته است. فقط در سال ۲۰۱۲ این قانون ۷ مرتبه توسط مجلس قانون‌گذار تعدیل شده است.^{۴۹} البته این قضیه با توجه

46. Government Council

47. Ibidem

۴۸. برای مشاهده نسخه‌های پیشین این قانون نک:

<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-29/PITIndex.html>

۴۹. برای مشاهده نسخه‌های پیشین این قانون نک:

<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/I-2.5/PITIndex.html>

به مهاجرپذیری کشور کانادا کاملاً بدیهی است؛ اما از سوی دیگر نشان از اهتمام قوه مقننه این کشور نسبت به مسائل روز و هم پیمایش قوانین و شرایط کشور با سرعت نسبتاً برابر است.

۳- آزمون قانون اساسی برای اخذ تابعیت ایرانی

ایران نزدیک به ۵۰ سال است که با مسئله پناهندگی و مهاجرت از سرزمین‌های مجاور به خصوص افغانستان، عراق و پاکستان مواجه بوده است. امروزه میهمانانی که در ایران حضور دارند نزدیک به نیم قرن سابقه مهاجرت و پناهندگی را ثبت نموده و ما در کشور با نسل سوم این دسته از افراد در جامعه برخورد می‌کنیم. پس از گذشت این مدت هنوز این دسته از افراد باید با واژه «مهمان» خطاب گردند و به نظر می‌رسد راه‌حل نهایی برای این افراد ترسیم نشده است. اهمیت این مسئله در حال حاضر بیشتر از هر زمان دیگری هویدا شده است. پس از واگذاری قدرت به گروهک طالبان در قلمروی افغانستان، روزانه تعداد زیادی پناهنده از افغانستان روانه ایران می‌شوند. به نظر می‌رسد حجم عظیم اتباع افغانستانی در ایران و موج تمامی ناپذیر بی‌جان‌شدگی، تاب دولت ایران را برای مسکوت گذاشتن این مسئله به اتمام برساند و سرانجام نسخه مناسب را در جهت سیاست‌گذاری‌های کلان خود جهت اجرا به دستگاه‌های مؤثر حکومتی تجویز نماید.

شرایطی که برای اخذ تابعیت ایرانی در ماده ۹۷۹ شرایطی ذکر شده در حیطه صلاحیت اختیاری دولت است و نه صلاحیت اجباری؛ بدین معنی که با قید واژه «می‌تواند» همه چیز در ید قدرت دولت قرار گرفته تا حتی در صورت داشتن این شرایط نیز دولت در صورت صلاحدید تابعیت خود را به یک فرد اعطا نماید.^{۵۰} در عین حال سنگ محکی با نام آزمون قانون اساسی نیز ترتیب داده شده تا میزان ادغام افراد را در جامعه ایرانی بسنجد.

۳-۱- مبنای حقوقی آزمون

در ایران در قانون مدنی یا قوانین عادی دیگر هیچ سخنی از آزمون تابعیت یا آزمون قانون اساسی به میان نیامده است؛ اما در برخی از اطلاعیه‌های رسمی، آزمون با عنوان «آزمون قانون اساسی» ذکر شده که نشان از مشروط بودن اخذ تابعیت به کسب نمره قبولی در این آزمون را دارد. در سایت اداره امور

۵۰. برخی از محققین از این رویکرد قانون‌گذار، «امتیاز» بودن تابعیت ایرانی برای بیگانگان را نتیجه گرفته‌اند. برای اطلاعات بیشتر نک: مصطفی دانش‌پژوه، «بازخوانی ایضاحی تابعیت در قانون اساسی و نسبت آن با قوانین عادی، با تأکید بر بند ۲ ماده ۹۷۶ قانون مدنی»، دانش حقوق عمومی، ۱۱، ۳۶ (۱۴۰۱)، ۷۰-۹۱.

اتباع استان قم در نمودار اطلاعاتی تهیه‌شده صحبت از انجام آزمون قانون اساسی دارد که توسط این اداره انجام می‌گیرد.^{۵۱} همچنین وزارت امور خارجه نیز در سایت رسمی خود در قسمت گردش کار یکی از مراحل را آزمون قانون اساسی و سوگند در صورت توافق هیئت‌وزیران ذکر نموده است.^{۵۲}

تلاش‌های نگارنده برای دسترسی به مقررات دولتی که به‌صورت رسمی ابلاغ شده و بر اساس آن چنین آزمونی برای اخذ تابعیت در نظر گرفته شده باشد، به جایی نرسید، به‌جز تصویب‌نامه مربوط به اصلاح ماده ۲ نظام‌نامه قانون تابعیت مصوب ۴۰/۷/۲۲ که در آن از ارزیابی میزان اطلاعات فرد متقاضی تابعیت ایرانی از تاریخ، زبان فارسی و قانون اساسی ایران سخن به میان آمده است.^{۵۳} با این شلختگی قوانین و مقررات حوزه تابعیت در جمهوری اسلامی ایرانی به‌کرات توسط پژوهشگران این حوزه یادآوری شده است.^{۵۴}

به نظر می‌رسد تنها مبنای حقوقی موجود در این زمینه همین نظام‌نامه است که البته چنانکه خواهیم گفت به‌صورت کامل هم اجرا نمی‌شود. تحلیل داده‌های رسانه‌ای نیز نشان می‌دهد که به‌صورت متناوب این آزمون برای متقاضیان امر برگزار می‌شود. موشکافی در این اخبار حکایت از آن دارد که برگزاری این آزمون بیش از هرکسی برای فرزندان حاصل از مادران ایرانی متقاضی تابعیت برگزار می‌شود.

برای مثال محسن نسج همدانی، مدیرکل وقت اتباع و مهاجران خارجی استان تهران در گفتگو با خبرگزاری فارس در سال ۱۳۹۳ درباره آزمون پذیرش تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج بانوان ایرانی با مردان خارجی اظهار داشت: وظیفه برگزاری این آزمون از سال ۹۲ از طرف وزارت کشور به اداره کل امور اتباع استانداری تهران جهت پوشش متقاضیان ساکن در استان تهران صورت گرفت که تاکنون حدوداً ۹ آزمون را با موفقیت به سرانجام رسانده است. حدوداً در هر دوره از این آزمون ۴۰ نفر از متقاضیان تابعیت شرکت می‌کنند.^{۵۵}

۵۱. استانداری قم، «ششمین مرحله آزمون تابعیت برگزار شد»، مراحل دریافت تابعیت جمهوری اسلامی ایران در اداره کل

امور اتباع و مهاجرین خارجی استانداری قم، بازدید: ۱۱ خرداد ۱۴۰۱. قابل دسترسی در:

<http://atba.ghom.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=29&pageid=2078>

۵۲. وزارت امور خارجه، «صدور سند تحصیل تابعیت جمهوری اسلامی ایران»، بازدید: ۱۱ خرداد ۱۴۰۱. قابل دسترسی در:

<https://mfa.gov.ir/portal/helpdeskdata/505.3/352/>

۵۳. اصل نظام‌نامه قانون تابعیت ایران مصوب ۱۳۱۴/۲/۳ است.

۵۴. برای مثال نک: عزیزی و حاجی عزیزی، پیشین، ۱۹۴ و ۳۰۴؛ محمود سلجوقی، بایسته‌های حقوق بین‌الملل خصوصی،

چاپ شانزدهم (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸)، ۱۱۹-۱۲۰ و ۲۴۵.

۵۵. تابناک، «آزمون پذیرش تابعیت و دریافت شناسنامه ایرانی»، ۲۷ آذر ۱۳۹۳، قابل دسترسی در:

<https://www.tabnak.ir/001vTO>

«مهدی دهرویه» مدیر کل امور اتباع و مهاجرین خارجی استانداری گلستان نیز از برگزاری سیزدهمین جلسه آزمون تابعیت و مراسم ادای سوگند و وفاداری برای تعدادی از مشمولین ماده واحده قانون تعیین تکلیف، تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی خبر می‌دهد.^{۵۶}

البته نحوه نگارش خبر دیگری این نتیجه را می‌رساند که این آزمون به صورت انحصاری برای فرزندان حاصل از مادران ایرانی برگزار می‌گردد. حسین فرمانی، مسئول تابعیت اداره کل امور اتباع و مهاجرین خارجی استانداری قم با اشاره به برگزاری ششمین مرحله آزمون تابعیت با بیان اینکه تنها افرادی می‌توانند در این آزمون شرکت کنند که مادر آنها ایرانی باشد، گفت: کسانی حق شرکت در آزمون را دارند که مادر آنها ایرانی و پدر از اتباع خارجی باشد.^{۵۷}

بدین ترتیب با وجود اینکه دسترسی به آیین‌نامه یا قانون جدید در این حوزه نداریم و تلاش‌های نگارنده برای اطلاعات بیشتر به جایی نرسید، تاکنون به این نتیجه رسیدیم که این آزمون به صورت متناوب برگزار می‌گردد، مبنای قانون آن نظام‌نامه‌ای بسیار قدیمی است و در نهایت اینکه تمرکز اصلی آن نیز بر اعطای تابعیت به فرزندان زنان ایرانی بوده است.^{۵۸}

نگارندگان این مقاله برای شفاف‌سازی فرایند و مبنای حقوقی آزمون تابعیت، درخواستی را در سامانه ملی انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات^{۵۹} که بر اساس قانونی با همین عنوان «قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» مصوب سال ۱۳۸۷ با کد پیگیری ۱۶۵۹۸۷۳۰۹۷۳۰۸ ثبت نموده‌اند که در ادامه پاسخ ذیل منتشر شد:

«شهروند گرامی با سلام

به آگاهی می‌رساند به دنبال تصویب قانون تعیین تکلیف فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی غیرایرانی در تاریخ ۱۳۹۸/۰۷/۰۲ توسط مجلس شورای اسلامی و آیین‌نامه اعطای تابعیت به فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی توسط هیئت محترم وزیران در مورخ ۱۳۹۹/۰۳/۱۳، اخذ آزمون تابعیت از فرزندان مذکور در قانون و آیین‌نامه پیش‌بینی نشده و همچنین از

۵۶. استانداری گلستان، «برگزاری آزمون قانون اساسی در استان گلستان»، بازدید: ۲۹ خرداد ۱۴۰۱، قابل دسترسی در: <https://golestanp.ir/news/akhbar-moavenat/8730>

۵۷. استانداری قم، «ششمین مرحله آزمون تابعیت برگزار شد»، پیشین.

۵۸. برای اطلاعات بیشتر نک: قانون اصلاح قانون تعیین تکلیف تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی مصوب ۱۳۹۸/۰۷/۰۲؛ سعید چاچ و ابراهیم عبدی پور، «نابرابری بین پدر و مادر ایرانی در انتقال تابعیت به فرزندان»، مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۰، ۱(۱۳۹۸)، ۲۶۳.

59. <https://iranfoia.ir/web/guest/home>

متقاضیان مذکور بر اساس قانون فوق‌آزمونی اخذ نمی‌گردد. بر اساس سؤال مطرح‌شده چنانچه از فرزند مادر ایرانی که در آیین‌نامه پیش‌گفته تشکیل پرونده داده‌اند آزمون اخذ شده است، لطفاً در صورت لزوم مشخصات فرزند و مرجعی که آزمون اخذ نموده را جهت پیگیری لازم اعلام نمایید.

مدیر پاسخگویی وزارت کشور

محمدحسن جابری انصاری»

جستجو در فضای رسانه‌ای نیز مؤید این مطلب است؛ به طوری که آخرین خبر از برگزاری چنین آزمونی برای فرزندان حاصل از مادران ایرانی در دو تاریخ ۱۳۹۸/۰۵/۰۱ و ۱۳۹۸/۰۲/۰۴ منتشر شده و ارجاع آن به مقررات نیز ماده واحده قانون تعیین تکلیف تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج ایرانی با مردان خارجی مصوب ۸۵/۷/۲ مجلس محترم شورای اسلامی اعلام شده است.

البته این به معنای حذف کلی آزمون تابعیت نیست. چه اینکه در خبر منتشره در تاریخ ۱۳۹۹/۰۵/۰۶ مربوط به اعطای تابعیت به استاد نجیب مایل هروی از اتباع افغانستانی و مفاخر زبان فارسی، هاشمی رئیس اداره کل امور اتباع خراسان رضوی تصریح کرد که «استاد نجیب مایل هروی پس از خواندن سوگندنامه و انجام آزمون تابعیت که از قوانین اعطای تابعیت ایران می‌باشد مراحل قانونی این فرآیند را طی نمود.»^{۶۰}

همچنین در خبر منتشر شده در تاریخ ۲۰ اردیبهشت ماه ۱۴۰۱ با موضوع مراسم اعطای تابعیت ایران به سرمایه‌گذاران خارجی، علیرضا بیگدلی معاون کنسولی، ایرانیان و امور مجلس وزارت امور خارجه ضمن تشریح رویه اعطای تابعیت از «ارجاع به کمیسیون ماده ۳ نظام‌نامه تابعیت هیئت وزیران» که در مورد سنجش شرایط اخذ تابعیت و آزمون مربوطه است، سخن می‌گوید؛ بنابراین این آزمون در حال حاضر در مورد متقاضیان موضوع ماده ۹۷۹ قانون مدنی در حال برگزاری است.

۶۰. وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران، «مدیرکل امور اتباع و مهاجرین خارجی از برگزاری آزمون تابعیت خبر داد»، ۱۳۹۸/۰۵/۰۱، قابل دسترسی در:

<https://moi.ir/fa/%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/123528>

۶۱. وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران، «برگزاری اولین دوره امتحان تابعیت از فرزندان مادران ایرانی مزدوج با اتباع خارجی در سال ۱۳۹۸»، ۱۳۹۸/۰۲/۰۴، قابل دسترسی در:

<https://moi.ir/%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/118889>

۶۲. خبرگزاری فارس، «تابعیت ایرانی به استاد نجیب مایل هروی اعطا شد»، منتشر شده مورخ ۱۳۹۹/۰۵/۰۶، قابل دسترسی در:

<http://fna.ir/eyul23>

۲-۲- محتوای آزمون

متأسفانه تلاش‌های نگارنده برای دسترسی به نمونه سؤالات مربوط به آزمون قانون اساسی به بن‌بست رسید. همچنین هیچ مجموعه گردآوری‌شده‌ای نیز در این زمینه منتشر نشده است. با وجود این سه الگوی محتمل در مورد محتوای آزمون قانون اساسی برای کسب تابعیت وجود دارد:

الف) با توجه به نام این آزمون که بر خلاف آنچه در دنیا به آزمون تابعیت یا آزمون شهروندی مرسوم است، در ایران برای اخذ تابعیت باید آزمون قانون اساسی را با موفقیت پشت سر گذاشت، بنابراین این الگو ما را به این نتیجه می‌رساند که محتوای این آزمون تنها از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تشکیل می‌گردد.

ب) مبنای حقوقی این آزمون در ایران همان‌طور که پیش‌تر به آن اشاره شده، اصلاح ماده ۲ نظام‌نامه قانون تابعیت مصوب ۴۰/۷/۲۲ است که بر اساس آن، میزان دانش متقاضیان در سه زمینه سنجیده می‌شود: تاریخ، زبان و قانون اساسی. بر اساس این احتمال آزمون فوق‌الذکر باید شامل هر سه جزء باشد.

ج) گزارشی در سال ۱۳۹۳ در سایت رسمی استانداری استان مرکزی از روند برگزاری آزمون قانون اساسی برای فرزندان زنان ایرانی به شرح ذیل قرار گرفته است: «برگه‌های سؤالات آزمون که مشتمل بر موادی از قانون اساسی و اطلاعات عمومی و ... از جمهوری اسلامی ایران بود توزیع گردید...».

این گزارش نشان می‌دهد که آزمون قانون اساسی چیزی بیش از سنجش دانش متقاضیان تنها از قانون اساسی است. به‌طور صریح اعلام نشده که منظور از اطلاعات عمومی و غیره که در این گزارش ذکر شده، چیست؛ اما در یک جمع‌بندی می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که اطلاعات کلی در مورد ایران که ممکن است از جمعیت، جغرافیا و تاریخ تا نظام سیاسی و عقیدتی سؤالاتی را در برگیرد در کنار قانون اساسی سنجیده می‌شود.

تلاش نگارندگان برای استعلام این مسئله از سامانه ملی انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات با کد پیگیری ۱۶۵۹۸۷۳۳۸۳۸۰۹ به این پاسخ ختم شد: «با توجه به اینکه برخی از آیین‌نامه‌ها، بخشنامه و دستورالعمل‌ها دارای طبقه‌بندی می‌باشند امکان انتشار وجود ندارد.»

هیچ گزارشی مبنی بر سنجش میزان دانش افراد از زبان رسمی کشور - زبان فارسی - وجود ندارد. با وجود این به نظر می‌رسد میزان تسلط بر زبان فارسی به‌صورت ضمنی در خلال آزمون و مراحل گوناگون

اعطای تابعیت سنجیده می‌شود.

۳-۳- چالش‌های مربوط به آزمون قانون اساسی در ایران

وضعیت کنونی، سؤالات بی‌پاسخ گوناگونی را در ذهن نگارنده ایجاد کرده است که به نظر می‌رسد پاسخ بدان با یک تغییر وضعیت و بلکه تحول وسیع در این حوزه همراه خواهند بود که در ادامه در سه دسته‌بندی چالش مبنای حقوقی، چالش شفافیت و چالش محتوایی بدان می‌پردازیم.

۳-۳-۱- چالش مبنای حقوقی

اولین سؤالی که باید مطرح نمود آن است که آیا نظام‌نامه‌ای با این قدمت را می‌توان به‌عنوان معیار عمل برای برگزاری آزمون قانون اساسی قرار داد؟ در حالی که دولت‌های گوناگونی از آن زمان روی کار آمده، رژیم سیاسی تغییر یافته و البته اوضاع و احوال در همه جنبه‌ها دگرگون شده است! اصولاً مقررات نباید این‌طور کلی و وسیع وضع شده تا وجه تفارقتشان با قانونی که قانون‌گذار واضح آن است، مشخص نباشد. وقتی در قانون مدنی شرایط اخذ تابعیت ذکر شده و هیچ صحبتی از آزمون تابعیت به میان نیامده است، ارگان‌های دولتی به‌هیچ‌عنوان حق اضافه نمودن شرط قبولی در آزمون قانون اساسی را بر اساس هیچ آیین‌نامه بخش‌نامه، اطلاعیه، دستورالعمل و ... جدید یا قدیمی ندارند! حتی اصلاً مشخص نیست که چرا نهادهای دولتی از شرط ارزیابی اطلاعات تاریخی و زبان فارسی چشم‌پوشی نموده و تنها آگاهی فرد از قانون اساسی و در بهترین حالت مضاف بر اطلاعات عمومی را محک می‌زنند؟!

اصولاً آزمونی که اعطای تابعیت منوط به پذیرش در آن است در کشوری با پیش‌زمینه نظام حقوقی نوشته رومی- ژرمنی به‌قدری مهم و برجسته می‌نماید که باید از سوی مجلس قانون‌گذار که شأنی فراتر از صادرکنندگان دستورالعمل، نظام‌نامه و آیین‌نامه در حوزه مقررگذاری دارد، صادر شود. برگزاری این آزمون در حقیقت در وهله اول حاکمیت قانون را در کشور به خطر می‌اندازد.

۳-۳-۲- چالش شفافیت

رویه‌هایی که بر اساس قوانین یا آیین‌نامه‌های اجرایی در پیش گرفته می‌شوند، باید به‌صورت علنی منتشر گردند. در حقیقت شفافیت هم در نحوه مقررگذاری حائز اهمیت است و هم در حوزه انتشار علنی قوانین و مقررات باید بدان توجه شود. نگارنده به کرات به مواردی برخورد کرده که یافتن کوچک‌ترین و گمنام‌ترین آیین‌نامه‌ها و مقررات دیگر در کشورهای توسعه‌یافته به زبان انگلیسی حتی در کشورهای غیرانگلیسی

زبان آسان‌تر از دسترسی به برخی از قوانین قدیمی در کشورمان بوده است. چنین شرایطی در حقیقت اصل اطلاع‌همگانی از قوانین در کشور و اصل شفافیت را به شدت نقض می‌نماید.

بدیهی است که یک قانون مفصل و جامع تابعیت همانند قانون ۴۲ ماده‌ای تابعیت آلمان، قانون ۳۹ ماده‌ای شهروندی کانادا و قانون ۵۴ ماده‌ای شهروندی استرالیا می‌تواند به‌عنوان مثال موفق در این زمینه مطرح گردد؛ آن هم در شرایطی که علاوه بر قانون تمامی دستورالعمل‌ها، آیین‌نامه‌ها و مقررات مربوطه به‌صورت شفاف از طرق گوناگون در دسترس همگان قرار دارد. چنانکه گفته شد حتی در کشور آمریکا نمونه سؤالات به زبان‌های پرمقتضی و زنده دنیا نیز ترجمه شده است!

مقایسه این وضعیت با قوانین کلی و گنگ کشورمان در زمینه تابعیت که یا در بخش بسیار ناچیزی از قانون مدنی طرح شده و یا به‌صورت بسیار غیرمنسجم و نامرتب به اقتضای زمان و دوره سیاسی به تصویب رسیده است، این حقیقت را آشکار می‌سازد که راه دورودرزی برای رسیدن به شفافیت عملکرد در این زمینه پیش رو خواهیم داشت.

از سوی دیگر شفافیت در ارائه آمار و اطلاعات سبب می‌شود تا مطالعات و بررسی‌های مختلفی از سوی محققان و اندیشمندان صورت گیرد که در نهایت به بهبود شرایط منجر می‌گردد.^{۶۳} این شفافیت، پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری ارگان‌های دولتی دخیل مانند اداره مهاجرت، اتباع، پناهندگان و پلیس ذی‌ربط را افزایش می‌دهد. حتی چنان‌که پیش از این بدان اشاره شد، درخواست سامانه ملی انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات نیز با قید طبقه‌بندی شدن و محرمانه بودن «آیین‌نامه‌ها، بخشنامه و دستورالعمل‌ها» با بن‌بست مواجه شده و از انتشار اطلاعات در خصوص مفاد و مبنای حقوقی آزمون تابعیت خودداری شد. البته این یک ترفند مضحک و همیشگی در حکمرانی ناکام و شکست‌خورده است که به هر اطلاعاتی برچسب طبقه‌بندی و محرمانگی متصل شده تا بدین وسیله از ارزیابی و محک در امان بماند که البته این بار کج به سرمنزل مقصود نخواهد رسید.

دقیقاً برعکس همین اوصاف در مورد کشور ایران صدق می‌کند. به‌طور مثال تلاش‌های متعدد نگارنده در زمینه دسترسی به ارقام و اطلاعات افرادی که طی سال‌های اخیر تابعیت ایرانی را کسب کرده‌اند به شکست منتهی شد. هیچ مرجع رسمی در این زمینه به‌صورت عمومی اطلاعاتی منتشر نمی‌کند. قوانین و مقررات به‌قدری مبهم و کلی هستند که تمام اقتدار بدون پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری در ید قدرت نهادهای دخیل دولتی است و شاید یکی از دلایلی که مبحث اعطای تابعیت در کشور ما تا

63. Asif Mohammed Islam & Daniel Lederman, "Data Transparency and Long-Run Growth", *Policy Research Working Paper*, 9493(2020), 10-11.

به این حد مهجور و منزوی بوده، همین عدم شفافیت است که در پی آن چالش‌ها و فرصت‌ها را از نظر دور نگاه داشته است.

۳-۳-۳- چالش محتوایی

پیش از این اشاره شد که در کشورهای توسعه‌یافته و پیشرفته علاوه بر دانش قانون اساسی، اطلاعات افراد از نظام حکومت‌داری، جغرافیا، تاریخ و سیستم تراکم اداری نیز سنجیده می‌شود. احتمالاتی که در مورد آزمون قانون اساسی تابعیت نیز نام برده شده حاکی از آن است که در بهترین حالت قانون اساسی و اطلاعات بسیار کلی مورد سنجش قرار می‌گیرد و هیچ اماره‌ای مبنی بر اینکه اطلاعات حداقلی فرد در مورد کشور و موضوعات گوناگون مربوط به آن محک بخورد، وجود ندارد. قانون‌گذار با رویکرد موسع‌تر در این زمینه می‌تواند حل شدن و ادغام یک فرد را در جامعه ایرانی بهتر ارزیابی نماید.

مسئله دیگر مربوط به سنجش میزان اطلاعات افراد متقاضی از زبان رسمی کشور است. اگرچه این دانش در حال حاضر نیز به صورت ضمنی سنجیده می‌شود و البته سبقه کهنه مهاجرین و پناهندگان در عمل شرایطی را به وجود آورده که اکثریت قریب به اتفاق متقاضیان و نامزدان بالقوه از این توانایی بهره‌مند هستند، اما همه چیز باید به صورت شفاف در قانون یا آیین‌نامه مربوطه ذکر شود.

نتیجه‌گیری

پیش از اینکه وارد نتیجه‌گیری نهایی شده و بر اساس اطلاعات و استدلال‌ات پیش‌گفته راه‌حل‌هایی ارائه دهیم، باید اشاره کنیم که به‌طور کلی ضعف در حوزه رویکرد حقوقی جمهوری اسلامی ایران در حوزه اعطای تابعیت تنها به بحث آزمون تابعیت یا آزمون قانون اساسی محدود نمی‌شود. این چالش‌ها صورتی درهم‌پیچیده و تنیده شده دارند که برای تحول در این حوزه باید از چند جنبه بسیار مهم نظام تابعیت در ایران مورد اصلاح قرار گیرد.

در وهله اول باید یک قانون مستقل یا در قالب قانون جامع تابعیت به تصویب قانون‌گذار برسد و کم‌وکیف آزمون تابعیت را که دربرگیرنده مطالب گفته‌شده از جمله نحوه و زمان‌بندی آزمون، محتوای آزمون و رویه‌های مربوطه باشد، را به صورت جزئی مشخص کند. نکته حائز اهمیت‌تر آن است که مبنای حقوقی چنین مسئله مهم و تعیین‌کننده‌ای باید قانون مصوب مجلس شورای اسلامی باشد و نه فقط آیین‌نامه‌های دولتی که مشخص نیست بر چه مبنا و قاعده‌ای نسبت به برگزاری این آزمون سرنوشت‌ساز

اقدام می‌نمایند. در مثال آمریکا و کانادا مشهود بود که قانون‌گذار مواردی که باید توسط دولت سنجیده شود را بسیار دقیق ترسیم نموده و از سوی دیگر قوه مجریه نیز رویه‌های دولتی را به طرز استنادانه‌ای در امتداد و منطبق بر اراده قانون‌گذار کروکی کشیده بود.^{۶۴}

توسعه محتوای آزمون نیز که اطلاعات فرد را از قانون اساسی، نظام سیاسی، جغرافیا، تاریخ، زبان و... بسنجد در نهایت به تثبیت یک سنگ محک دقیق‌تر منجر می‌گردد و به همین دلیل نام آزمون تابعیت یا آزمون شهروندی شایسته‌تر از آزمون قانون اساسی که در حال حاضر به کار برده می‌شود، است. این آزمون باید تا جای امکان معیارها و شاخصه‌هایی را برای سنجش اطلاعات فرد از موضوعات پیش‌گفته ترسیم نماید که کیفی و قابل اندازه‌گیری هستند و با کمترین حد اختلاف‌نظر قابل تصحیح توسط یک کلید سؤال یا مصححان متخصص گوناگون باشد.

از طرفی توشیح این مسئله که آیا متقاضیان حق آزمون دوباره را دارند می‌تواند در شفافیت و پایش عملکرد ادارات دولتی تأثیر بسزایی بگذارد. در حقیقت تعبیه امکان برگزاری آزمون به صورت دوباره با فاصله زمانی و توسط مقامات اداری متفاوت به مثابه روشی است تا از غرض‌ورزی، تبعیض و سوءاستفاده از قدرت جلوگیری نماید.

بر اساس سیاست‌گذاری‌های کلان و مقرره‌گذاری‌های صورت‌گرفته توسط قانون‌گذار نیز می‌توان حسب مورد استثنائاتی نیز برای برگزاری آزمون و یا حداقل نحوه برگزاری آن به صورت شفاهی، کتبی، به همراه یک فرد دیگر و ... در نظر گرفت تا در صورتی که تمام شرایط در یک فرد متقاضی اما با ظرفیت بالا جمع نشوند، مبنای حقوقی برای جذب این دسته از سرمایه‌های انسانی وجود داشته باشد.

یک نکته حائز اهمیت دیگر آن است که اصولاً مشروعیت و عقلانیت آزمون زمانی تأمین می‌گردد که دولت ایران نیز شرایط لازم را جهت ادغام افراد در جامعه میزبان فراهم نماید. بحث در این مورد بسیار است و نیازمند مطالعات گسترده‌تر و خاص‌تر؛ به طور مثال مفهوم اقامت دائم که در حقوق تمام کشورهای توسعه‌یافته تثبیت شده است، می‌تواند به عنوان یک رهیافت جهت سامان دادن به دوره انتقالی مورد بهره‌برداری قرار گیرد. باید توجه داشت که خود آزمون هرچند به عنوان تنها راه چاره برای سنجش میزان اطلاعات کلی افراد نسبت به یک کشور به کار گرفته شده است، با این همه نمی‌توان

۶۴. در مورد نحوه تشخیص حدود آزمون‌گذاری توسط قوه مقننه و مقرره‌گذاری قوه مجریه نک:

Nir Kosti, David Levi-Faur & Guy Mor, "Legislation and regulation: three analytical distinctions", *The Theory and Practice of Legislation*, 7, 3(2019), 169-178.

فقط از این طریق از میزان وفاداری و ادغام یک فرد در جامعه اطمینان حاصل نمود. لذا یک برنامه پشتیبان جهت تسهیل فرایند درونی‌سازی لازم است.

در هر حال حکومت قانون و شفافیت در عملکرد، همواره هم با رویکرد حقوق بشری و هم با رویکرد منافع ملی تأثیرات فرخنده و پرثمر خود را به همراه دارد و سبب بالا رفتن بهره‌وری در دستگاه‌های اداری می‌گردد. امید است با وجود یک نظام حقوقی منسجم در مورد اعطای تابعیت و سنجش معیارهای مصوب توسط یک آزمون جامع برای اخذ تابعیت ایرانی، کشور عزیز ایران بتواند بیش از پیش از ظرفیت میهمانان کهنه‌کار ساکن کشورمان بهره‌مند گردد.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- ارفع‌نیا، بهشید. حقوق بین‌الملل خصوصی. جلد اول. چاپ سوم. تهران: انتشارات بهتاب، ۱۳۸۹.
- ارفع‌نیا، بهشید. «ازدواج و تابعیت». مجله حقوق زنان، ۲ (۱۳۷۷)، ۵۴-۵۷.
- ایمانی نایینی، محسن، محمود صادقی و فاطمه عبیدی. «بررسی امکان گسترش حمایت حقوقی در مورد ازدواج زنان با اتباع غیر ایرانی». مطالعه راهبردی زنان، ۱۴، ۵۴ (۱۳۹۰)، ۹۱-۱۳۴.
- پروین، خیرالله. «جستاری بر اندیشه دادرسی اساسی در جهان». حقوق تطبیقی، ۶، ۱ (۱۳۹۴)، ۶۱-۸۳. Doi/10.22059: jcl2015.54401.
- توسلی نائینی، منوچهر. «اصل وحدت تابعیت زوجین در حقوق ایران». حقوق خصوصی، ۲، ۷ (۱۳۸۳)، ۱۰۳-۱۱۶.
- توسلی نائینی، منوچهر. «تأملی بر وضعیت حقوقی کودکان بی‌هویت ناشی از ازدواج زنان ایرانی مردان خارجی». حقوق اسلامی، ۶، ۲۲ (۱۳۸۸)، ۱۳۳-۱۴۹.
- چاچ، سعید و ابراهیم عبیدی‌پور. «نابرابری بین پدر و مادر ایرانی در انتقال تابعیت به فرزندان». مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۰، ۱ (۱۳۹۸)، ۲۶۱-۲۷۸. Doi/10.22059: jcl2018.253960.633645.
- حسینی، قاسم. «تابعیت و مسئله و مشکلات تابعیت کودکان مهاجر و پناه‌جو». در: مجموعه مقالات همایش کودک. تهران: انتشارات دانشگاه، ۱۳۸۶.
- دانش‌پژوه، مصطفی. «بازخوانی ایضاحی تابعیت در قانون اساسی و نسبت آن با قوانین عادی، با تأکید بر بند ۲ ماده ۹۷۶ قانون مدنی». دانش حقوق عمومی، ۱۱، ۳۶ (۱۴۰۱)، ۷۰-۹۱. doi/10.22034: qjplk2021.253.
- دانش‌پژوه، مصطفی. «تابعیت طفل طبیعی در نظام ایران»، روش‌شناسی علوم انسانی، ۹، ۳۶ (۱۳۸۲)، ۳۹-۷۵.
- رشیدی، راشد و مریم مرادی. «واکاوی موازین و چالش‌های حاکم بر تابعیت مضاعف». پژوهش‌های علوم انسانی، ۵، ۳۱ (۱۳۹۲)، ۱۷-۴۲.
- راسخ، محمد. حق و مصلحت، مقالاتی در فلسفه حقوق، فلسفه حق و فلسفه ارزش. جلد دوم. چاپ سوم. تهران: نشر نی، ۱۳۹۳.
- سلجوقی، محمود. «بایسته‌های حقوق بین‌الملل خصوصی. چاپ شانزدهم. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸.
- سلجوقی، محمود. حقوق بین‌الملل خصوصی. چاپ اول. تهران: دفتر حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰.
- طالبی، محمدحسین. «واکاوی مفهوم حق به‌مثابه موضوع دانش فلسفه حق». روش‌شناسی علوم انسانی، ۱۹، ۷۴-۷۵ (۱۳۹۲)، ۱۷۱-۱۸۹.
- عابدی، میرحسین. «ابعاد حقوقی ازدواج با اتباع بیگانه». راهبرد و مجلس، ۲۸ (۱۳۷۸)، ۳۳۳-۳۵۲.
- عرب‌عامری، احمد و محمدرضا پارسامنش. «تابعیت در اسلام»، حقوق اسلامی، ۱۱، ۴۱ (۱۳۹۳)، ۱۰۷-۱۳۰.
- عزیزی، ستار و بیژن حاجی‌عزیزی. تابعیت در حقوق ایران و بین‌الملل. چاپ اول. همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی‌سینا، ۱۳۹۰.
- فدوی‌لنجوانی، سلیمان. «نقدی بر ماده واحده تعیین تکلیف تابعیت فرزندان حاصل از ازدواج زنان ایرانی با مردان خارجی». ماهنامه کانون سردفتران و دفتریاران، ۴۸، ۶۷ (۱۳۸۵)، ۶۶-۸۷.

- قاری سیدفاطمی، سیدمحمد. حقوق بشر در جهان معاصر. دفتر اول. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸.
- کاتوزیان، ناصر. قانون مدنی در نظام حقوقی کنونی. چاپ پنجاه و یکم. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
- گری، جان. فلسفه سیاسی فون هایک. ترجمه خشایار دیهیمی. چاپ دوم. تهران: انتشارات طرح نو، ۱۳۸۹.
- مدنی، جلال‌الدین. حقوق بین‌الملل خصوصی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۸.
- موسی‌زاده، ابراهیم. حقوق بین‌الملل عمومی. چاپ بیست و پنجم. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۳.
- ناصحی، علی. «تابعیت و اصول و قواعد حاکم بر آن». نشریه پیک نور، ۱، ۳(۱۳۸۲)، ۵۸-۶۸.
- نصیری، محمد. حقوق بین‌الملل خصوصی. چاپ بیست و نهم. تهران: انتشارات آگه، ۱۳۹۳.
- هیئت عمومی دیوان عالی کشور. مجموعه رویه قضایی. تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۴۷.
- (ب) وبسایت‌ها
- استانداری قم. «مراحل دریافت تابعیت جمهوری اسلامی ایران در اداره کل امور اتباع و مهاجرین خارجی استانداری قم». بازدید: ۱۱ خرداد ۱۴۰۱. قابل دسترسی در:
[http://atba.ghom.ir/index.aspx?fkeyid&=siteid&29=pageid2078=](http://atba.ghom.ir/index.aspx?fkeyid&=siteid&29=pageid2078)
- استانداری قم. «ششمین مرحله آزمون تابعیت برگزار شد». بازدید: ۱۱ خرداد ۱۴۰۱. قابل دسترسی در:
[http://atba.ghom.ir/index.aspx?fkeyid&=siteid&29=pageid2078=](http://atba.ghom.ir/index.aspx?fkeyid&=siteid&29=pageid2078)
- استانداری گلستان. «برگزاری آزمون قانون اساسی در استان گلستان». بازدید: ۲۹ خرداد ۱۴۰۱. قابل دسترسی در:
<https://golestanp.ir/news/akhbar-moavenat8730/>
- تابناک. «آزمون پذیرش تابعیت و دریافت شناسنامه ایرانی». ۲۷ آذر ۱۳۹۳. قابل دسترسی در:
<https://www.tabnak.ir/001/vTO>
- جلوداریان، امید. «نگاه رهبر معظم انقلاب به افزایش جمعیت و تحدید نسل بر اساس بیانات از ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۹»، صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، معاونت سیاسی، اداره پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۹۹. بازدید: ۱۱ خرداد ۱۴۰۱. قابل دسترسی در:
<https://www.iribnews.ir/00/BTQd>
- خبرگزاری آنا. «مراسم اعطای تابعیت ایران به سرمایه‌گذاران خارجی برگزار شد». ۱۴۰۱/۰۲/۲۰. قابل دسترسی در:
<https://ana.press/0021Ab>
- خبرگزاری فارس. «تابعیت ایرانی به استاد نجیب مایل هروی اعطا شد». منتشر شده مورخ ۱۳۹۹/۰۵/۰۶. قابل دسترسی در:
<http://fna.ir/eyul23>
- وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران. «برگزاری اولین دوره امتحان تابعیت از فرزندان مادران ایرانی مزدوج با اتباع خارجی در سال ۱۳۹۸». ۱۳۹۸/۰۲/۰۴. قابل دسترسی در:
<https://moi.ir/%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/118889>
- وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران. «مدیرکل امور اتباع و مهاجرین خارجی از برگزاری آزمون تابعیت خبر داد». ۱۳۹۸/۰۵/۰۱. قابل دسترسی در:
<https://moi.ir/fa/%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/123528>
- وزارت امور خارجه. «صدور سند تحصیل تابعیت جمهوری اسلامی ایران». بازدید: ۱۱ خرداد ۱۴۰۱. قابل دسترسی در:
<https://mfa.gov.ir/portal/helpdeskdata/5053/352/>
- (ج) منابع انگلیسی

- "High Potential Individual visa: global universities list 2021". Last visit: 12 August 2022. Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/high-potential-individual-visa-global-universities-list/high-potential-individual-visa-global-universities-list-2021>
- Alba, Richard and Victor Nee. "Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration". *International Migration Review*, 31, 4(1997), 826-874. <https://doi.org/10.2307/2547416>
- Bauer, Thomas K. and Astrid Kunze. "The Demand for High-Skilled Workers and Immigration Policy". *IZA Discussion Paper*, 999(2004), 1-22. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=500902>
- BBC. "World's top graduates get new UK visa option". 30 May 2022. Available at: <https://www.bbc.com/news/uk-61628740>
- Canada Citizenship Act, 1948.
- Chen, Tung-Pi. "The Nationality Law of the People's Republic of China and the Overseas Chinese in Hong Kong, Macau and Southeast Asia". *Journal of International and Comparative Law*, 5, 2(1984), 281-335.
- Chung, Erin Aeran. *Immigration and citizenship in Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Code of Federal Regulations (8 CFR). Most of the corresponding regulations have been promulgated by legacy INS or USCIS (U.S)
- Crisp, Jeff. "The Local Integration and Local Settlement of Refugees: a conceptual and historical analysis". *New Issues in Refugee Research, Working Paper*, 102(2004), 1-8. <http://www.unhcr.org/407d3b762.html>
- Flynn, Don, "New Borders, New Management: The Dilemmas of Modern Immigration Policies", *Ethnic and Racial Studies*, 28, 3(2005), 463-490. <https://doi.org/10.1080/0141987042000337849>
- Government of Canada. 24 May 2022. Available at: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/publications-manuals/discover-canada.html>
- Government of Canada. Date modified: 2020-03-20. Available at: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/canadian-citizenship/become-canadian-citizen/citizenship-test.html>
- Government of Canada. Date modified: 2022-01-06. Available at: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/canadian-citizenship/become-canadian-citizen/citizenship-test/online.html>
- Hacoheh, D. "The Law of Return as an Embodiment of the Link between Israel and the Jews of the Diaspora", *Journal of Israeli History*, 19, 1(1998), 61-89.
- Hanami, Tadashi. "Japanese Policies on the Rights and Benefits Granted to Foreign Workers, Residents, Refugees and Illegals". In *Temporary Workers or Future Citizens? Japanese and U.S. Migration Policies*, ed. M. Weiner and T. Hanami. London: Macmillan

Press, 1998. https://doi.org/10.1007/978-1-349-14418-1_8

- Harpaz, Yossi and Ben Herzog. "Report on Citizenship Law: Israel, European University Institute". Robert Schuman Center for advance studies, Country Report 2018. June 2018.

- International Organization for Migration (IOM). Glossary on Migration. Geneva: International Migration Law, 2019.

- Islam, Asif Mohammed & Daniel Lederman. "Data Transparency and Long-Run Growth". *Policy Research Working Paper*, 9493(2020), 1-27. <https://hdl.handle.net/10986/34915>

- Kondo, Atsushi. "Report on Citizenship Law: Japan, European University Institute". Robert Schuman Center for advance studies. Country Report 2016. October 2016.

- Kosti, Nir, David Levi-Faur & Guy Mor. "Legislation and regulation: three analytical distinctions". *The Theory and Practice of Legislation*, 7, 3(2019), 169-178. <https://doi.org/10.1080/20508840.2019.1736369>

- Moore, Stephen. "A Strategic U.S. Immigration Policy for the New Economy: Blueprints for an Ideal Legal Immigration Policy". 2001. Available at <https://cis.org/Report/Strategic-US-Immigration-Policy-New-Economy>

- Ongley, Patrick and David Pearson. "Post-1945 International Migration: New Zealand, Australia and Canada Compared". *International Migration Review*, 29, 3(1995), 765-793. <https://doi.org/10.2307/2547504>

- Park, Robert E. and Ernest Burgess. Introduction to the Science of Sociology. Chicago: University of Chicago Press, 2016.

- Richmond, Anthony and G. Lakshmana Rao. "Recent Developments in Immigration to Canada and Australia: A Comparative Analysis". *International Journal of Comparative Sociology*, 17, 3-4(1976), 183-205. <http://hdl.handle.net/10315/8003>

- Safran, William. "Citizenship and Nationality in Democratic Systems: Approaches to Defining and Acquiring Membership in the Political Community". *International Political Science Review*, 18, 3(1997), 313-335.

- Shachar, Ayelet, "The Race for Talent: Highly Skilled Migrants and Competitive Immigration Regimes". *New York University Law Review*, 81, (2006). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=883739>.

- Shachar, Ayelet. The Birthright Lottery: Citizenship and Global Inequality. Harvard: Harvard University Press, 2009.

- Shearer, Ivan & Brian Opeskin. "Nationality and Statelessness". Foundations of International Migration Law. eds. Brian Opeskin, Richard Perruchoud & Jillyanne Redpath-Cross. Cambridge University Press, 2012, 93-122. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139084598.005>

- the Minister of Citizenship and Immigration Canada. "Discover Canada, The Rights and Responsibilities of Citizenship". (2012), 1-68. Available at: <https://www.canada.ca/content/dam/ircc/migration/ircc/english/pdf/pub/discover.pdf>

- Thomas Aleinikoff, David Martin, Hiroshi Motomura, Maryellen Fullerton & Juliet

- Stumpf. *Immigration and Citizenship: Process and Policy*. West Academic Publishing, 2003.
- U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS). “Chapter 1 - Purpose and Background”. USCIS Policy Manual, Volume 12: Citizenship and Naturalization, Part E: English and Civics Testing and Exceptions. 24 May 2022. Available at: <https://www.uscis.gov/policy-manual/volume-12-part-e-chapter-1>
 - U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS). “Chapter 3 - Naturalization Interview”. USCIS Policy Manual, Volume 12: Citizenship and Naturalization, Part B: Naturalization Examination. 24 May 2022. Available at: <https://www.uscis.gov/policy-manual/volume-12-part-b-chapter-3>
 - U.S. Citizenship and Immigration Services. 24 May 2022. Available at: <https://www.uscis.gov/us-citizenship/naturalization-test>
 - UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). “Global Consultations on International Protection/Third Track: Local Integration”. 25 April 2002. Available at: <http://www.refworld.org/docid/3d6266e17.html>
 - Walzer, Michael. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983.
 - Weissbrodt, David. *Immigration Law and Procedure*. West Academic Publishing, 2010.
 - Wong, Janelle S. *Democracy’s Promise: Immigrant sand American Civic Institutions*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006.